

УДК 94(37)(092)

ТАРАСЮК Ярослав – аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (varik199237@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8090-977X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.42.155728>

ПЕРСЬКА КАМПАНІЯ АЛЕКСАНДРА СЕВЕРА

***Анотація.** Стаття присвячена висвітленню подій Перської кампанії імператора Александра Севера. Описано кризове становище римської армії та умови підготовки до походу проти Ардашира I. Проаналізовано стратегічний план та воєнні дії римської армії. Виявлено, що в критичний момент Александр оцінив можливу загрозу повного розгрому своїх військ. Наголошено, що хоч і кампанія завершилася відновленням довоєнної ситуації, проте наслідки були більш глобальними для Римської імперії.*

***Ключові слова:** Александр Север, Ардашир I, Рим, Персія, Месопотамія, перси, військо.*

Постановка проблеми. Історія Римської імперії у сучасній історіографії й надалі посідає одне з ключових місць. Це пов'язано з тим, що культурний «спадок», який нам залишила римська цивілізація, є неосяжним. З питань історії античного Риму видаються монографії, друкуються наукові статті, проводяться конференції. Зовнішня політика залишається одним з основних напрямів наукових напрацювань з історії Римської держави.

З 193 р. н. е. в Римі провадила правління династія Северів. За цей час імператори цієї династії створили військово-бюрократичну монархію, роль війська у якій була значною. Це створювало певну політичну нестабільність в Римській імперії. Особливо ця ситуація розпочала загострюватися в період правління імператора Александра Севера. Він не мав морального авторитету серед війська, що підривало вірність армії імператору. Одноразом з цим погіршується ситуація на кордонах Римської дер-

жави. Якщо «проведені Септімієм Севером заходи уможливили стабілізацію ситуації на кордонах Британії практично на все III століття» [7, 256], то північний (германський) та східний напрямки й надалі залишалися головними проблемами цієї політики. А на Сході в протизагрі Риму постав новий ворог – Держава Сасанідів. Її засновник Ардашир I мав на меті приєднати східні володіння Риму. Це спровокувало Першу римсько-перську війну або Перську кампанію Александра Севера, у результаті якої Рим зіткнувся з новим, і доволі серйозним противником. А наслідки цієї кампанії зумовили погіршення військово-політичної ситуації в Римській імперії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що означена проблема висвітлювалася науковцями переважно через призму монографічних праць про Александра Севера.

Німецький історик Т. Моммзен заявляє, що заслугою збереження довоєнної ситуації на сході є не дії римського війська з полководцями, а втомлене перське ополчення, котре було розпущене перським правителем [5, 323]. Подібну думку висловлює В. Дмитрієв, називаючи головним винуватцем невдач римлян Александра та його матір [2, 166; 3, 22]. К. Кріст стверджує, що оволодіти ситуацією, в якій опинилася римська армія, було не легкою справою [4, 277]. Е. Ертел вважає, що втрати римлян не є такими великими, як це описував Геродіан [11, 88]. Р. Хопкінс у монографії «Життя Александра Севера» констатує, що ця кампанія востаннє підняла завісу римської військової могутності [13, 234].

Серед останніх напрацювань з означеної тематики варто відзначити працю американського дослідника Дж. Макхью «Імператор Александр Север: епоха римських повстань, 222–235 р. н. е.», де Перській війні відведено значне місце. Дослідник детально висвітлює події кампанії та з обережністю оцінює дії римського імператора. Дж. Макхью намагається по-новому висвітлити події Перської кампанії, висуває низку нових припущень та теорій з окресленої проблеми [15].

Метою статті є проаналізувати військові події Перського походу Александра Севера та його наслідки.

Александр став імператором внаслідок військового заколоту та інтриги Юлії Мези у 222 р. н. е. Дванадцятилітній імператор від самого початку правління був під великим впливом

свої матері – Юлії Мамеї. Тому не користувався особливим авторитетом серед воїнів. А це негативно впливало на політичну ситуацію в Римі. Ця ситуація ще більш загострилась у зв'язку з новинами про події на Сході.

Як уже наголошувалося, британські та германські рубежі імперії завдяки походам попередників Александра були під відносною безпекою. Однак ситуація на Сході набувала іншого характеру. Парфянська імперія під ударами римської зброї та внутрішніх негараздів дедалі більше занепадала. Н. Дібвойз вдало описав імперію Аршакідів, котра на кінець свого існування «була вже не живим організмом, а старезною руїною» [1, 229]. На жаль, період падіння Парфії та піднесення держави Сасанідів обмежений у висвітленні джерел. Особливо це стосується перських (сасанідських) джерел. Традиція приписує утвердження династії Сасанідів Ардаширу I, сину Папака, онукові Сасана [9, 116]. Близько 212 р. н. е. в Парфії, охопленій громадянською війною, відбулося повстання в районах Персії/Парса місцевого князя (царя) Папака. А 220 р. н. е. вже відбулося повстання проти самої влади династії Аршакідів на чолі з Ардаширом I. Протягом кількох років він встановлював владу на території колишньої Парфії. Вирішальною стала Хорміджанська битва 224 р. н. е., у якій Ардашир I завдав поразки Артабану V, і приєднав до своєї держави його володіння [15, 179; 1, 228; 10, 251–252].

Після перемоги Ардашир I розпочав встановлювати контроль над прикордонними з Римом територіями. Приблизно в цей період утворюються дві арабські держави – князівство Лахмідів та князівство Гассанідів, котрі виконували роль буферу між Римом (пізніше Візантією) та Персією [2, 162–163]. Завершивши об'єднання, Ардашир вирішив розпочати воєнні дії проти Римської імперії. Привід та причини війни нам подає грецький історик Геродіан, «Артаксеркс, цар персів ... весь протилежний Європі материк, що відокремлюється Егейським морем і протокою Пропонтиди, – всю так звану Азію, вважаючи володінням предків, бажає знову приєднати до Перської держави, стверджуючи, що з часу Кіра, який першим переніс владу від мідян до персів, аж до Дарія, останнього перського царя, владу якого усунув Александр Македонський, – все, до Іонії і Карії, управлялося перськими сатрапами; тому йому личить відновити для персів

цілком всю державу, якою вони раніше володіли» (Herodian 6.2.1–2). Подібний привід нам озвучує і Діон Касій (Dio. Cassius 80.4.1).

Приблизно 228 р. н. е. Ардашир здійснив перше вторгнення у східні провінції Римської імперії – Месопотамію, Каппадокію та, можливо, – Сирію. Це вторгнення мало другорядне значення, адже передовсім метою Ардашира I було остаточно здолати Вірменію, котра підтримувала останніх Аршакідів. Однак уже 229 р. н. е. стратегічною метою перського правителя було встановлення контролю над шляхами уздовж Євфрату та опорних пунктів Середньої і Північної Месопотамії (Хатра, Едеса, Нісібіс) [15, 182–183]. 230 р. н. е., щоб надати своїм вимогам ваги, Ардашир здійснює облогу Нісібіса, а вершники його армії вторгаються в Сирію та Каппадокію [5, 322].

Ці повідомлення стали тривожним сигналом для Александра. В. Дмитрієв твердить, що Римська імперія в цей період не була готовою до великої війни на Сході [3, 20; 2, 164]. Тому після наради з найближчим оточенням, Александр відправив посольство до Ардашира з метою укладення нового мирного договору. В посланні до перського царя, Александр пропонує дотримуватися встановлених кордонів і нагадував про великі перемоги Августа, Траяна, Луція та Септімія Севера над своїми противниками (Herodian 6.2.4). Німецький історик Т. Моммзен цілком правильно вважає ці умови приниженням з боку римської влади [5, 322]. Тому можна погодитися з думкою К. Кріста, що римський імператор з самого початку не сподівався на мир, а лише хотів виграти час для підготовки до бойових дій [4, 277].

Необхідно детальніше розглянути, в якому становищі перебувала римська армія. Як зазначає О. Петrenchко: «У загальному складі населення Імперії – від 60 до 80 млн. осіб – військові склали незначну меншість, приблизно 300 000» [6, 67]. Тому можна стверджувати, що підтримувати чисельну боєздатність армії за мирних умов особливих зусиль не потребувало. Рим під своїм контролем мав приблизно дванадцять легіонів (разом з допоміжними силами) уздовж кордону від Каппадокії до Єгипту [15, 183–184]. Щодо внутрішньої дисципліни та організації, то ситуація бажає бути кращою. Діон Касій повідомляє про випадки дезертирства та небажання воїнів обороняти кордони від против-

ника (Dio. Cassius 80.4.1). Моральну дезорганізацію армії можна пояснити відсутністю у східних військах великого полководця, який зумів би згуртувати навколо себе воїнів [13, 225]. Вдалим висновком є слова Моммзена, що в Александра Севера військовим було хіба ім'я, а насправді державою управляла його мати Юлія Мамаєя [5, 322]. 51 % монет за період 228–231 рр. н. е. містять військову тематику. На монетах вміщувалися написи про вірність воїнів (*FIDES MILITUM*) та вірність війська (*FIDES EXERCITUUM*) [4, 277; 15, 181]. Це могло бути свідченням нестабільного та убогого військового становища не тільки Риму на сході, а й самої династії Северів [6, 264].

Отримавши відмову Ардашира I, Александр Север 230 р. н. е. розпочав широку підготовку до війни. Проблема, з якою зіткнувся імператор при підготовці, – багато підрозділів римської армії були недоукомплектовані. Причиною було, найімовірніше, розтягнутий характер імперських фінансів [15, 187]. Александр оголосив про початок набору військ для Східної кампанії з Італії та інших провінцій Імперії (Herodian 6.3.1). Хоча сам Александр не хотів початку війни і бажав залишитися в Римі. Лише повідомлення полководців про зухвалі дії персів змусили його розпочати підготовку [13, 226–227].

Після завершення збору військ Александр звернувся до них з промовою на Марсовому полі про спроби врегулювати конфлікт мирним шляхом (Herodian 6.3.2–5). Також між воїнам була розділена щедра фінансова допомога, щоб у такий спосіб відновити лояльність війська [15, 202]. Далі Александр з подібною промовою виступив перед сенатом і оголосив про свій від'їзд. Було проведено низку релігійних обрядів та жертвоприношень. І, «зі сльозами на очах», Александр покинув Рим (Herodian 6.4.1–2).

Щодо дати від'їзду імператора з Риму, то тут немає одностайної думки. Е. Ертел, посилаючись на *Acta Fratrum Arvalium* 231 р. н. е., які містили молитву за безпечне та переможне повернення Александра, датує від'їзд весною 231 р. н. е. Також він вказує, що монети 231 р. н. е. містили написи *Profectioaug* [11, 85]. Р. Хопкінс також підтримує дату від'їзду Александра 231 р. н. е. [13, 235]. К. Кріст лиш надає інформацію, що з 231 р. н. е. Александр уже перебував в Антіохії [4, 277]. Дж. Макхью висуває тезу, що ймовірною датою відбуття римського імператора до

театру воєнних дій є пізня весна 232 р. н. е. А подорож протяжністю приблизно 3 200 км тривала 5 місяців [15, 202]. Можливо, різниця в датуванні пов'язана з часом та місцем підготовки військ до війни. Е. Ертел та К. Кріст вважають, що Александр здійснював тренування вже на місці, в Сирії [11, 85; 4, 277]. Тоді як Дж. Макхью припускає, що підготовка здійснювалася під час подорожі [15, 202]. Геродіан уривчасто та коротко описує подорож Александра до Антіохії. Ми дізнаємось, що його шлях проходив через Іллірію, де також було проведено мобілізацію військ і поповнення армії (Herodian 6.4.3). З інших джерел можна припустити, що його шлях пролягав через Македонію. А на шляху з Кілікії до Сирії римський правитель зупинявся в Егеї [15, 202–203].

Прибувши до Антіохії, Александр знову відправив послів до Ардашира з пропозицією провести переговори про мир та дружбу. Ймовірно, в цьому випадку римський імператор покладався, що сили, приведені ним в Сирію, змусять Ардашира вести переговори. Це було доволі непопулярним рішенням серед війська. Армія, котра здійснила важкий марш, побачила розорені римські провінції, бажала б відновити римську честь та гідність. Але Александр та його оточення чудово розуміли загрози війни. У разі програшу Александр міг втратити і без того підірвану лояльність армій, а за нею і сам трон [15, 203]. Можливо, це знову був тактичний хід Александра Севера з метою подальшої підготовки військ до війни [11, 85]. Однак Ардашир не тільки відкинув пропозиції про мир, а й сам відправив посольство до Александра. Чотириста перських вельмож, одягнених в дорогоцінний одяг, заявили римському правителю, щоб він поступився Персії усіма азійськими володіннями та Сирією. Александра такі вимоги розізлили, тож він наказав розселити перських послів у Фригії без права повернення додому (Herodian 6.4.4–6).

Александр продовжив підготовку військ та планував ведення бойових дій взимку. Однак при підготовці до переходу через річки (Євфрат та Тігр) та подальшого просування в «країну варварів», відбулися повстання у військах. Повстали війська, котрі прибули з Єгипту, та воїни, розквартировані в самій Сирії. Повсталі мали наметі проголошення нового імператора (Herodian 6.4.7). Певно, причинами заворушень послужили тривала відсутність імператора на театрі військових дій на Сході і малий його

авторитет серед воїнів [15, 204–205]. «Історія Августів» детальніше описує це повстання. Так, серед причин, котрі призвели до бунту у військах, вказуються недисциплінованість та низька моральність воїнів *Legio II Traiana*. Легіонери вирішили скористатись усіма приладами розгульного міського життя у банях Антіохії. Александр покарав воїнів, закувавши в кайдани, що обурило їх товаришів по службі (НА, Severus Alexander, 52.2–3).

Александрові вдалося відновити порядок у війську, відпустивши ображений легіон. Проте сама історія зі швидким закінченням повстання, де імператору вдалося втихомирити воїнів своєю промовою, виглядає не що більше, як історична вигадка автора [11, 86]. Можливо, тут вартує погодитись з думкою Дж. Макхью, що повстання вдалося придушити у зв'язку зі збереженням вірності переважної більшості війська [15, 205]. Далі імператор здійснює або мав намір здійснити візит до Єгипту [16, 150]. Можливо, особисто хотів нормалізувати ситуацію у провінції та налагодити постачання зерна до війська, розквартированого навколо Антіохії. Також протягом осені 232 р. н. е. та зими 233 р. н. е. проводиться подальше планування військових дій та пошук можливих союзників [15, 206–207].

Геродіан детально оповідає про військовий план Александра, згідно з яким армія була поділена на три групи. Перша мала здійснювати наступ північним напрямком через Вірменію, друга – просуватися на південь вздовж річки Євфрата, третя, найсильніша, під безпосереднім командуванням імператора – вести основні бойові дії по середньому маршруті військ в напрямку північної Месопотамії (Herodian 6.5.1–2). Стратегічно план був добрим, адже передбачав одночасний наступ проти персів з трьох боків. Александр розраховував домогтися роздроблення сил персів, змушених діяти відразу за трьома напрямками, дезорганізації системи командування перським військом і розгрому ворожої армії [3, 21].

Кампанія для Александра розпочалася вдало. Перша (північна) армія, котра вміщувала в собі значну частину кавалерії та дунайські з'єднання, просувалася через союзну Вірменію. Ймовірно, цей шлях пролягав вздовж дороги Амація до Мелітену. Згідно з повідомленнями вірменських істориків, ця група військ отримала значне підкріплення з боку Вірменії та прихильників

Аршакідів. Основною ціллю кампанії була, певно, Мідія, в якій сподівалися викликати антисасанідське повстання [15, 209]. Про те, що армія діяла успішно, нам оповідає Геродіан. Північним військам, котрі просувались через гірські масиви Вірменії, вдалося досягнути Мідії. Римляни розорили країну, населені пункти якої були розграбовані та спалені (Herodian 6.5.). Можна припустити, що ворожі війська стояли одне перед одним, проте ніхто не наважився вступити в бій. Ардашир не міг протистояти римлянам, адже гірська місцевість нівелювала усі переваги сасанідської кінноти [13, 228]. А римляни уникали відкритого іранського плато [15, 212].

Напрямок просування другої (південної) армії була лінія уздовж р. Євфрат. Близькість до Євфрату надавала б можливість отримувати провіант з річкової флотилії. Це дозволяло не повторити трагічну долю армії Краса, котрий «відкинув план рухатися вздовж берега річки Євфрат», що згодом призвело до катастрофи римського армії [8, 241]. Маршрут південної армії Александра пролягав через останню римську фортецю Кіфрін. Далі військо вступало в безпосередні ворожі землі і мало провести маневр у гирлах річок Євфрат та Тігр. Можливо, планувалося завдати удару в безпосередні перські землі – опору та батьківщину Ардашира. Метою цієї армії було влаштувати повстання проти Ардашира та очистити ці райони від місцевих ворожих сил. Але аж ніяк ця армія не мала протистояти основному війську перського правителя [15, 212].

Третьою (центральною) армією командував безпосередньо Александр. Вона була найчисельнішою і найбільш боєздатною. Певно, її напрям мав пролягати через сирійську пустелю, Дура-Европос та Хатру [14, 29]. Хоча, якщо припустити, що 720-кілометровий шлях відкритою пустелею стане більшим ворогом війська, аніж самі перси, то Александр обрав альтернативний шлях. Найбільш ймовірно він пролягав до Зевгми, де була здійснена переправа через р. Євфрат. А далі військо рухалося до Едесси, Нісібіса, а потім до Сингари, а вже звідти в бік Хатри [15, 211].

Можна вважати, що Александр спочатку діяв згідно з планом, що створило ілюзію безпечності в інших групах військ (особливо південної). Ардашир, дізнавшись про просування римських військ та можливу безпосередню загрозу перським землям, про-

вів маневр військ. Залишивши частину армії, котра мала протистояти римлянам, у Мідії, сам з основними військами рушив на південь. Натомість римські війська рухались, не дотримуючи ніякого бойового порядку (Herodian 6.5.6–7). Воїни південної групи, не зустрічаючи сильного опору, були впевненні, що Александр вже в Месопотамії та відтягує на себе основні сили ворога. Тому зустріч з Ардаширом та його військом стала для них дійсно фатальною «несподіванкою». Римляни були оточені та постійно перебували під обстрілом лучників (як піших, так і кінних) [3, 21–22]. Спроби організувати мінімальну оборону виявилися марними. Залишки безладного війська танули на очах та були остаточно знищені [2, 167].

Проте тут постає одне із найбільш нерозв'язаних питань походу – чому Александр не підійшов на підмогу південній армії? Геродіан припускає, що причинами такого рішення є побоювання імператора за своє життя або наполягання його матері Мамеї (Herodian 6.5.8–9). З цією думкою погоджується В. Дмитрієв, вказуючи, що саме «бездіяльність імператора призвела до катастрофи» [3, 22]. Е. Ертел більш виважено підходить до розв'язання цього питання. Хоча він і припускає поширення хвороби як фактор, що змусив Александра не йти на підмогу, однак основною причиною називає недооцінку кількості військ та швидкість противника, з якою він зумів переміститися з північного на південний театр війни [11, 86–87]. Геродіан дійсно вказує на непомірні втрати війська від посушливих умов Месопотамії (Herodian 6.6.2). Дж. Макхью підтримує саме цю теорію як основну. Згідно з його висновками, тяжкі пустельні умови стали для римського війська більшим ворогом, аніж перси. Адже пустельна спека різко відрізнялася від холодного клімату Іллірії, до котрого звикли легіонери. Зважаючи й на те, що, можливо, військо розквартирувалося навколо оазису Хатри, цього було недостатньо для стабільного забезпечення війська провіантом. Тому військо було в жалюгідному стані, і Ардашир прийшов до висновку, що небезпечнішою є саме південна армія. Можливо, саме обережність Александра та його матері Юлії Мамеї, врятувала військо від остаточної катастрофи [15, 213–214]. Тут можна погодитися з цією тезою, однак слід врахувати і тактичні прорахунки Александра, про які ми поговоримо пізніше.

Після катастрофи південної армії, Александр дав наказ на відступ військ до Антіохії. Відступали також війська північної армії, зазнавши у зимових вірменських горах чисельних втрат. А внаслідок хвороб, морозів та самої війни було втрачено більшість війська (Herodian 6.6.2–3). В Антіохії імператор поступово одужав від перенесених тягот війни, як і його військо, чого не можна сказати про його репутацію і авторитет серед легіонерів. Воїни лютували через боязливість та нерішучість правителя і його матері, що призвело до значних втрат. Хоча, правильніше буде вказати, через прорахунки імператора та його оточення. Водночас серед війська ширилися чутки, що імператор навмисно не вступив в бій, аби зберегти власне життя. Ймовірно, це була дезінформація, котра мала ускладнити і без того непросту ситуацію у війську Александра [15, 215–216].

Геродіан повідомляє, що, вгамувавши ремствування війська щедрими грошовими нагородами, Александр розпочав підготовку до нової кампанії. Однак він отримав відомості, що Ардашир розпустив свої війська, які у боях в Мідії та Парфії зазнали втрат, не менших, аніж римляни. Доказом того, що перси також були знекровлені, Геродіан називає те, що стабільність на східних кордонах була забезпечена на наступні три – чотири роки (Herodian 6.6.4–6).

А це аж ніяк не входить в ту реальність, на яку вказував Геродіан. Із тими втратами, які зазнали римляни, необхідно було готуватися до оборонної, але аж ніяк не наступальної стратегії [15, 218]. І висновок Геродіана не поєднуються з його попередніми твердженнями. Тут важко не погодитися з Р. Хопкінсом, котрий називає заключні слова грецького історика «сюрпризом» [13, 230]. Якщо зважати на втрати, зазанані римлянами, то перси мали б навпаки – скористатися плодами своїх перемог. Цілком ймовірно, перський правитель зрозумів, що залучення римських легіонів спричинить значно більші втрати, ніж він передбачав. Він був зацікавлений, щоб ситуація надалі не розвивалася, аби надати своїм військам відпочинок [11, 89]. І тому відмовився від подальшого наступу на Захід.

Натомість Дж. Макхью для пояснення дій перського правителя висуває свою теорію. Він вважає, що коли військо Александра Севера відступало до Антіохії, полководець (або губернатор

Месопотамії?) Максиміан Тракс успішно здійснював оборону Месопотамії від головних сил Ардашира. І його успіхи сприяли збереженню римських володінь та загрозово виокремилися на фоні невдач імператора [15, 216–217]. З цією тезою важко погодитися, адже вона має під собою слабку, та навіть, підтягнуту під себе джерельну підтримку. Тому, найімовірніше, тут слід погодитися з попереднім твердженням.

Подальша грецька традиція унаслідувала твердження Геродіана про значні втрати з обох сторін конфлікту. Однак латинські письменники протиставляли інший підсумок перського походу. Елій Лампрідій стверджує, що «він (Александр) перемиг наймогутнішого царя Артаксеркса (Ардашира) ... обходив фланги, підбадьорював воїнів ... Розбивши і примусивши втекти настільки могутнього царя, який пішов на війну з 700-ма слонами, 1800-ми серпоносними колісницями» (НА, Severus Alexander 55.1–2). Наступна латинська традиція взяла за основу саме ці висновки Лампрідія.

Сам же Александр переможцем у цій війні визнав себе. Ще у 231 р. н. е. поширювалися монети з написом *VICTORIA AVGVSTI*, хоча важко сказати, чи стосувалося це описаної вище війни. А 233 р. н. е. поширюються монети, де римський імператор зображений у тріумфальній колісниці [13, 231]. Проте найбільше зацікавлення викликає бронзовий медальйон з доволі цікавим сюжетом. Імператор Александр зображений у військовому вбранні, а на задньому фоні богиня перемоги Вікторія увінчує його короною. Біля його ніг символічно зображенні річки Тігр та Євфрат, що свідчить про перемогу останнього над Ардаширом [12, 361–362]. Хоча це могла бути ознака не тріумфу імператора, а пропаганда для підготовки до нової війни з персами. Зі свого боку, перси не залишили жодної тріумфальної згадки про цю війну [15, 219].

Далі, за Геродіаном, Александр в Антіохії отримав тривожні вісті з Іллірії та Рейну про вторгнення германських племен (Herodian 6.7.2). І схиляє нас до думки, що германський похід розпочався безпосередньо після закінчення перського. Насправді ж був мирний період (18 місяців), під час якого Александр повернувся в Рим, відсвяткував тріумф і «користувався посиленою популярністю» [13, 237–238; 11, 90]. Лампрідій повідомляє, що

Александр відзначив 23 вересня 233 р. н. е. пишний тріумф. Він виступив перед сенатом, де перерахував свої звитяги, підкреслюючи, що війна велася з грізним супротивником (НА, Severus Alexander 56.1–10). Уже після цього він отримав повідомлення з північних кордонів. І військо, котре ще не було розпущене з перської кампанії, відправилося на Рейн.

Серед основних прорахунків Александра Севера можна зазначити, що чисельнішою і якіснішою мала бути південна армія, адже вона безпосередньо несла загрозу вторгнення в райони Парсу. Ардашир, без сумніву, виступив би на захист своєї батьківщини – Персії [15, 216]. Саме побоювання вторгнення та спустошення римлянами Персії змусило Ардашира здійснити марш назустріч південній армії (Herodian 6.5.7). А тривала відсутність Александра на сході сприйнялося римлянами як ознакою його невпевненості та боязні. Хоча він поступив розумно, витративши час на підготовку війська. Однак це згодом вилилося у звинуваченні імператора в боягузливості [15, 216]. Можна додати, що тут погано спрацювала римська розвідка, котра мала попередити про всі пересування військ перських з'єднань.

Фактично, наслідком війни стало збереження римлянами своїх володінь на сході. Александр не приєднав нових земель, проте йому вдалося на певний час відвернути перську загрозу [11, 91]. Ардашир зрозумів, що наявні сили для завоювання Західної Азії не є достатніми для протистояння з Римом [13, 233]. Те, що Месопотамія була точно повернута Риму, свідчить будівництво дороги з Сингари до Карр 232 р. н. е. А римська залога в Хатрі перебувала приблизно до 238 або 240 р. н. е. [16, 150]. Проте кампанія негативно позначилася на військовому авторитеті Александра. Воїни не зуміли пробачити імператору загибель солдатів південної та північної груп. Адже саме на нього, як головнокомандувача, покладалась безпосередня вина. І з цим настроєм військо згодом відправилося на Рейн.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що Александр Север за вісім років мирного правління не провів жодної воєнної кампанії. Адже відносно стабільність кордонам Імперії забезпечили його попередники – Септімій Север та Каракалла. Це значно вплинуло на моральність та вірність римських воїнів. Ці фактори дають підставу розглянути Перську кампанію як вимушу-

ний акт, а не безпосередню ініціативу імператора. Тому ми припускаємо, що безпосередньою метою кампанії було розорення перських земель, як це в минулому здійснювалось проти Парфії. Адже не було необхідності порушувати воєнну-адміністративну систему римських провінцій на Сході. Хоча ця перша військова конфронтація не принесла рішучої перемоги жодній зі сторін, в Римі той факт, що просування персів було зупинено, розглядався як важливе досягнення Александра.

Однак в армії дедалі більше нагніталася ситуація у неспроможності імператора здійснювати командування військами, а грошові винагороди вже не могли приглушити невдоволення легіонерів. Правильним буде твердження, що результати цієї кампанії фактично стали причиною наступних, більш глобальних наслідків для Римської імперії.

Перспективним напрямом подальшого вивчення проблеми може бути дослідження перського походу Гурдіана III.

Література

1. Дибвойз Н.К. Политическая история Парфии / Н.К. Дибвойз ; пер. с англ., науч. ред. и библиографич. приложение В.П. Никонорова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2008. – 816 с.
2. Дмитриев В.А. Всадники в сверкающей броне : военное дело сасанидского Ирана и история римско-персидских войн / В.А. Дмитриев. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2008. – 368 с.
3. Дмитриев В.А. Борьба Римской (Византийской) империи и сасанидского Ирана за преобладание в Передней Азии (III – VII вв.) / В.А. Дмитриев. – Псков : ПГПУ, 2008. – 148 с.
4. Крист К. История времен римских императоров от Августа до Константина : историческая б-ка Бека : в 2 т. / К. Крист ; под ред. Н.И. Диденко ; пер. с нем. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – Т. 2. – 512 с.
5. Моммзен Т. История Рима : в 4 т. – Т. 4 (кн. VIII продолжение) / Т. Моммзен. – Ростов н/Д. : Феникс, 1997. – 640 с.
6. Петrenchко О. Суспільно-політичний розвиток Римської імперії в I – на поч. III ст. н. е. : від «відновленої» Республіки до сенатської монархії / О. Петrenchко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 396 с.
7. Тарасюк Я. Британська кампанія Септімія Севера / Я. Тарасюк // Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Історія» / гол. ред. О. Петrenchко. – 2017. – Вип. 40. – С. 249–259.

8. Тарнавський Р. Парфянська кампанія Марка Ліцінія Красса / Р. Тарнавський // Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Серія «Історія». – 2017. – Вип. 40. – С. 236–248.
9. Bivar A.D.H. The political history of Iran under the Arsacids / A.D.H. Bivar // The Cambridge History of Iran. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – Vol. 3 (1) : The Seleucid, Parthian and Sasanid Periods. – P. 116–177.
10. Daryaee T. Ardaxsir and the Sasanian's Rise to Power / T. Daryaee // Anabasis. *Studia Classica et Orientalia*. – 2010. – Vol. 1. – P. 237–256.
11. Ertel A.B. The Life of Severus Alexander / A.B. Erte. – Vancouver : University of British Columbia, 1986. – VI, 234 p.
12. Haake M. Zwischen Severus Alexanders Triumph über die Sāsāniden im Jahre 233 und den Triumphfeierlichkeiten Diocletians und Maximians im Jahre 303 / M. Haake // Der römische Triumph in Prinzipat und Spätantike / ed. F. Goldbeck. – Boston ; Berlin : De Gruyter, 2017. – P. 357–396.
13. Hopkins R.V.N. The life of Alexander Severus / R.V.N. Hopkins. – London : Cambridge University Press, 1907. – XX, 284 p.
14. Maksymiuk K. Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran / K. Maksymiuk. – Siedlce : UPH, 2015. – 143 p.
15. McHugh J. Emperor Alexander Severus: Rome's Age of Insurrection, AD 222–235 / J. McHugh. – Barnsley : Pen and Sword, 2017. – XIV, 352 p.
16. Millar F. The Roman Near East, 31 B.C.–A.D. 337 / F. Millar. – Cambridge, Massachusetts, London : Harvard University Press, 1994. – XXIX, 587 p.
17. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars Ad 226–363 : A Documentary History / eds. M.H. Dodgeon, S.N.C. Lieu. – New York and London : Routledge, 2005. – XIII, 377 p.

References

1. Dibvoiz, N.K. (2008). *Politiesheskaia istoriia Parfii [A Political History of Parthia]*. V.P. Nikonorova (Ed.). Saint Petersburg: Filologicheskii fakultet SPbGU [in Russian].
2. Dmitriev, V.A. (2008a). *Vsadniki v sverkaiushchei brone: voennoe delo sasanidskogo Irana i istoriia rimsko-persidskikh voin [Riders in glittering armor: Sassanian Iranian Warfare and the History of the Roman-Persian Wars]*. Saint Petersburg: Peterburgskoe Vostokovedenie [in Russian].
3. Dmitriev, V.A. (2008b). *Borba Rimskoi (Vizantiiskoi) imperii i sasanidskogo Irana za preobladanie v Perednei Azii (III – VII vv.) [The struggle*

gle of the Roman (Byzantine) empire and the Sassanian Iran for dominance in Western Asia (III – VII centuries)]. Pskov: PGPU [in Russian].

4. Krist, K. (1997). *Istoriia vremen rimskikh imperatorov ot Avgusta do Konstantina [The history of the Roman Emperors from Augustus to Constantine]*. N.I. Didenko (Ed.). (Vols. 1–2; Vol. 2). Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].

5. Mommzen, T. (1997). *Istoriia Rima [History of Rome]*. (Vols. 1–4; Vol. 4). Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].

6. Petrechko, O. (2009). *Suspilno-politychnyi rozvytok Rymaskoi imperii v I – na poch. III st. n. e.: vid «vidnovlenoi» Respubliky do senatskoi monarkhii [Socio-political development of the Roman Empire in the first century – at the beginning of the third century A.D.: from «restored» Republic to the Senate monarchy]*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni I. Franka [in Ukrainian].

7. Tarasiuk, Ya. (2017). Brytanska kampaniia Septimii Severa [The British campaign of Septimius Severus]. In O. Petrechko (Ed.), *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Serii «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. «History» Series*, 40, 249–259 [in Ukrainian].

8. Tarnavskiy, R. (2017). Parfianska kampaniia Marka Litsiniia Krassa [The Parthian campaign of Marcus Licinius Crassus]. In O. Petrechko (Ed.), *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Serii «Istoriia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. «History» Series*, 40, 236–248 [in Ukrainian].

9. Bivar, A.D.H. (1983). The political history of Iran under the Arsacids. In E. Yarshater (Ed.), *The Cambridge History of Iran. Vol. 3 (1): The Seleucid, Parthian and Sasanid Periods* (pp. 116–177). Cambridge: Cambridge University Press.

10. Daryaei, T. (2010). Ardaxsir and the Sasanian's Rise to Power. *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 1, 237–256.

11. Ertel, A.B. (1986). *The Life of Severus Alexander*. Vancouver: University of British Columbia.

12. Haake, M. (2017). Zwischen Severus Alexanders Triumph über die Sāsāniden im Jahre 233 und den Triumphfeierlichkeiten Diocletians und Maximians im Jahre 303 [Between Severus Alexander's triumph over the Sasanids in 233 and the triumphal celebrations of Diocletian and Maximian in 303]. In F. Goldbeck (Ed.), *Der römische Triumph in Prinzipat und*

Spätantike – The Roman Triumphal Procession in the Principate and Late Antiquity (pp. 357–396). Boston; Berlin: De Gruyter [in German].

13. Hopkins, R.V.N. (1907). *The life of Alexander Severus*. London: Cambridge University Press.

14. Maksymiuk, K. (2015). *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*. Siedlce: UPH.

15. McHugh, J. (2017). *Emperor Alexander Severus: Rome's Age of Insurrection, AD 222–235*. Barnsley: Pen and Sword.

16. Millar, F. (1994). *The Roman Near East, 31 B.C.–A.D. 337*. Massachusetts, London: Harvard University Press.

17. Dodgeon, M.H., & Lieu, S.N.C. (Eds.). (2005). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226–363: A Documentary History*. New York and London: Routledge.

TARASIUK Yaroslav – Postgraduate Student, World History and Special Historical Disciplines Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (yarik199237@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8090-977X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.42.155728>

THE PERSIAN CAMPAIGN OF SEVERUS ALEXANDER

Abstract. *The article is devoted to the study of the Persian campaign of Emperor Severus Alexander. The Roman Army crisis as well as the modalities for the preparation of the campaign against Ardashir the Unifier has been described. It is established the lack of authority of Severus Alexander among the Roman soldiers. The campaign was a necessity rather than an Emperor's initiative. The Roman ruler was well aware of the strength of the new enemy, the same way he realized all possible consequences of the campaign. The long-term preparation for this campaign was later interpreted as a sign of Alexander's weakness.*

There was a mutiny in the Roman army during the preparation for military operations. It testified about the precarious position of Alexander. However, he managed to restore order in the army, which enabled him to wage war. The Roman army operated in three groups, which was the most successful strategy. However, the underestimation of enemy's military maneuvers, excessive caution and fatigue of

Roman legionaries became a negative factor. Ardashir made a quick march and defeated the southern Roman group. At a critical moment, Alexander realized the potential threat of total defeat of his troops, so he moved to Syria. The defeat of the southern group had a depressing effect on the Roman soldiers. However, the casualties were moderate and this made it possible to prepare for a new campaign. Nevertheless, the lack of a new threat from the Persians allowed Alexander to end the war.

The war actually ended with a stalemate. Alexander succeeded in returning the eastern provinces under the rule of Rome and for a few years to stop the encroachments of the Sasanian Empire. In Rome, it was perceived as a success and allowed him to celebrate the triumph. However, significant military losses complicated the military-political situation in the Roman Empire. In fact, the Persian campaign was a prologue to the beginning of the third-century crisis.

Key words: *Severus Alexander, Ardashir I, Rome, Persia, Mesopotamia, Persians, army.*

Стаття надійшла до редакції 20.09.18